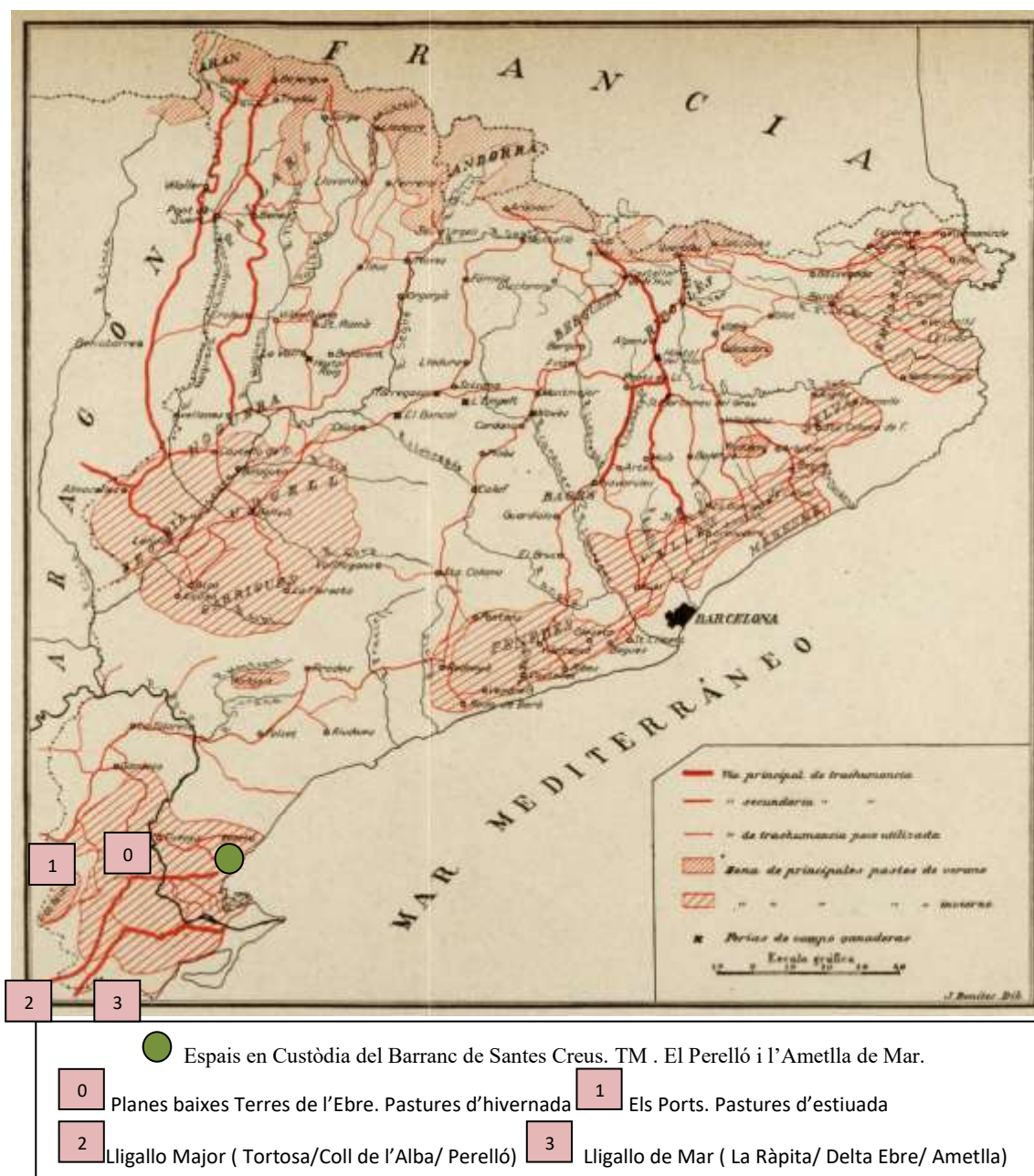

PROJECTE DE RESTAURACIÓ I CUSTÒDIA FLUVIAL DEL BARRANC DE SANTES CREUS (BSC)
CAPÇALERES I ZONA HUMIDA DE LA DESEMBOCADURA

ELEMENTS HISTÒRICS DEL BSC. LLIGALLOS I PASTURES D'HIVERNADA

CONTEXTUALITZACIÓ HISTÒRICA DOCUMENTAL DELS ESPAIS EN CUSTÒDIA DEL BARRANC DE SANTES CREUS I
DE LA FINCA ECOTROS COM A PASTURES D'HIVERNADA I DE TRANSHUMANCIA

Introducció:

Graëllsia en el marc de l'assoliment dels Objectius 3 i 4 del conveni de custòdia fluvial signats amb l'Agència Catalana de l'Aigua per al període (2021-2024), aporta en aquest document coneixement adquirits sobre el passat ramader, camins ramaders i els usos de transhumància tradicionals entre els territoris de cruïlla del Maestrat, Ports i Terres de l'Ebre, on estan ubicats els espais en custòdia del Barranc de Santes Creus, de les finques de L'Ecotros i el seu entorn, així com entre les Terres de l'Ebre i d'altres territoris més llunyans com les Terres de Lleida els Pirineus i l'Occitània.

Objectiu 3 . Promoure l'activitat econòmica sostenible a l'entorn del barranc: producció agrària, ramadera, forestal i turisme.

Objectiu 4 . Divulgar els valors ambientals, funcionals i culturals de l'espai, juntament amb les pressions i impactes que l'afecten.

Font documental:

Memòria final del Projecte de Recerca per donar a conèixer la importància de la indústria llanera de la Tortosa del S XIV, la vida dels pastors i ramats de l'època, els camins de transhumància, i la ruta seguida pels darrers Bons Homes a fi de documentar la Ruta dels últims càtars del Sud. (Material inèdit. No publicat). Subvencionat a la X Convocatòria d'ajuts per a projectes d'investigació o de difusió cultural de l' Institut Ramon Muntaner (IRMU) Graëllsia, juntament amb l'Arxiu Comarcal del Baix Ebre i Centre d'Estudis Càtars de Barcelona. **Memòria IRMU 2016**
https://www.irmu.org/download/reports/memoria_irm16_5d8de860c8d36.pdf

Recuperant part de la informació general en la memòria final de l'anterior recerca i ampliant-la i contextualitzant –la amb l'àrea d'estudi actual, hem fet un recull històric i geogràfic dels actuals espais en custòdia per **documentar el seu passat com a àrea de pastura d'hivernada** i migracions i el seu paper en les rutes de transhumància medievals i modernes al llarg de diferents períodes històrics, amb la finalitat posar en valor la riquesa etnològica i cultural de l'entorn des de diferents fonts documentals essent la més exhaustiva la citada anteriorment.

D'altres fonts locals consultades:

- POUM de l'Ajuntament de l'Ametlla de Mar. Punt 2.2.5 Vies pecuàries. 2017
- Fitxa d'Inventari patrimoni arqueològic i arquitectònic. Neteja i documentació de les fonts, pous i mines a l'entorn del Perelló. Servei d'Arqueologia, 2015 . Material inèdit.
- Arxius i tesis diverses no publicades. Bibliografia. AHCTE

Àrea d'estudi

El Barranc de Santes Creus i les finques d'Ecotros espais en custòdia objecte d'aquest recull de dades, es troba situat als actuals termes municipals de El Perelló i l'Ametlla de Mar. L'àrea d'estudi i influència es situa també en direcció Nord fins al Coll de Balagué aplegant així part dels termes municipals de Tivissa i Vandellós al Nord, i ampliant al sud i oest als llinguats amb els termes veïns de Tortosa, l'Ampolla i l'Aldea, mentre a l'est es limita amb la Mar Mediterrània.

Punts claus de la recerca

1 Trets geogràfics claus de nord a Sud

- **El Perelló**, primer nucli habitat, cruïlla de camins i zona d'abundant aigua en terrenys secs
- **El Coll de Balagué**. Pas de muntanya. Temut i insegur. Atacs de bandolers
- **El desert d'Alfama**. Terra inhòspita, amb poca vegetació, vents forts. Difícil de creuar
- **Via de comunicació paral·lela a la costa**. Canvi de traçat cap als vessants marítims de les serres de Cardó Boix en aquesta zona, per allunyar-se dels solcs dels barrancs. **Traçat N340**
- **Franja costanera una mica elevada amb prats d'herbatges emprats com a pastures d'hivernada**
- **Plana solcada per diversos barrancs emprats com a llinguats (Torrent del Pi, Santes Creus..)**

2 Moments històrics significatius

- **S I, Època romana d'August. La Via Augusta**
- **S XII, La conquesta de la Tortosa sarraïna, repartiments de terres**
 - Ramón Berenguer IV
 - Els dominis de les Ordes militars (Temple i Hospitalers)
- **S XIII-XIV Interès repoblador i protector de la zona pels 1rs reis de la Corona d'Aragó**
 - **Pere el Gran**. Defensa i auxili de transeünts, pelegrins i viatgers
 - Creació de l'orde de Sant Jordi d' Alfama
 - Hospital -fortalesa de Sant Jorge d' Alfama
 - **Jaume I . Noves conquestes a terres de Terol i país valencià**. De la inseguretat inicial de l'Extremadura aragonesa a la millora de la seguretat entre territoris. Hi vetllen les ordes militars. S' estableixen intercanvis i servituds en un sistema de transhumància.
- **Jaume II / Blanca d'Anjou**. Carta de poblament a les Fonts del Perelló. Fundació d'un Hospital per a pobres, transeünts, pelegrins i malalts. Relació dels monarques amb el monestir de Santes Creus i amb Tortosa
- **S XIV al XVIII**
 - Consolidació com a zona d'hivernada de transhumància
 - Atacs corsaris a la costa en especial al S XVI per part de Barba-roja
- **S XVIII i XIX**
 - Decadència del món ramader i transhumant a favor de l'agricultura. Decrets nova planta. Unificació
 - **SXIX Desamortització** . Pèrdua de terres comunals.

1) El Perelló

El Barranc de Santes Creus i les seves capçaleres (des d'ara BSC), es troben situats en els actuals termes municipals de El Perelló i l'Ametlla de Mar.

El Perelló és la població més antiga de la zona, de la qual passarem a documentar-ne les dades històriques existents. Per situar-ne els nuclis poblacionals actuals cal fer esment de:

- El 24 de desembre de 1891 es va segregar del municipi la població de l'Ametlla de Mar.
- L'any 1989 es va segregar del municipi la població de l'Ampolla.

Actualment la zona costanera de El Perelló, va des del llindar de l'Ampolla al de l'Ametlla i aplega les platges de Santa Llúcia, Morro de Gos, Cala Bona, Cala Moros i Pont de l'Àliga

Prehistòria

Dintre de l'actual terme municipal de El Perelló el testimoni més rellevant de la presència humana durant la Prehistòria correspon a les pintures rupestres de l'Abric de Cabra Feixet, catalogat com a Art Llevantí realitzat pels darrers grups caçadors-recol·lectors epipaleolítics (10 000 anys abans del present) i es tracta d'un art figuratiu on es reconeixen actualment un parell d'arquers -un particularment detallat de 26 cm d'alçada- diversos càprids i cérvols -destacant-ne una cabra i restes d'altres quadrúpedes; tots en color vermell. Juntament amb d'altres jaciments amb Art llevantí propers, han merescut la seva inclusió al llistat de Patrimoni de la Humanitat, per part de la UNESCO des de 1998, sota el nom d' **Art rupestre de l'arc mediterrani de la península ibèrica**.

Època romana

Construïda pels romans al segle II, la Via Augusta, unia segons alguns autors, Roma amb Cadis. A l'alçada de El Perelló es conserven actualment uns 4 km d'aquesta via en bon estat. El primer tram important es troba passada l'ermita de Sant Cristòfol, on es pot observar un desguàs que travessa la via per sota. L'altre element rellevant és a sota del pont de la N340 sobre el barranc de Comes, un del tributaris del BSC.

Seguint precisament fonts d'època antiga que fan referència al tram de la Via Augusta entre el Coll de Balaguer i el riu Sénia, podem especular amb el nom de l'assentament romà corresponent a l'actual Perelló. Segons les llistes de distàncies dels itineraris dels gots apol·linars de Vicarello, d'època augusta, i d'altres fonts com l'anomenat Itinerari d'Antoní, així com les llistes de "mansions" de l'Anònim de Ravenna i la tègula grafitada de València, des de Tarraco a Dertusa la Via Augusta tenia, unes 62 milles de llarg (91,9 km). En aquest tram es citen diferents mansions o llocs d'aturada i descans. Les referències ens parlen entre d'altres de Tria Capita, estació de la Via Augusta situada a 17 milles de la Dertosa romana i a 25 milles del Sub Saltu (identificat pels historiadors com el Coll de Balaguer), que segons alguns autors, podria correspondre a l'actual ubicació de El Perelló. [1]

El traçat d'aquesta Via romana en aquest tram, sembla evident que s'ha mantingut al llarg de mil·lennis. Durant tota l'edat mitjana per l'actual Perelló passava el camí de Barcelona a València, sobre el qual es va ubicar el camí ral i més endavant, la carretera general N340. Segons, Pere Izquierdo i Tugas, és molt probable que la Via Augusta fou construïda sobre un ancestral camí iber preexistent que seguia aproximadament el curs d'aquesta carretera. En el sector de El Perelló, la via s'allunyaria de la costa per tal de evitar els continus desnivells transversals de fort pendent motivats pels fons dels barrancs (essent un d'ells el Barranc de Santes Creus) i l'orografia abrupta que motiva penya-segats considerables a prop de la costa, i circularia aprofitant les carenes muntanyoses més suaus de la Serra del Boix, per dirigir-se cap al sud, just pel tram que es conserva al Coll de les Forques. Sembla altament improbable que en aquest sector hi hagués antigament un itinerari costaner, atès que entre la via i la costa, el relleu obligaria a fer continues baixades i pujades o bé grans talls del terreny i grans viaductes, que són les solucions emprades actualment per estructures viàries modernes com la via fèrria i l'autopista A2 però inviables en època antiga.

[1] Izquierdo i Tugas Pere. Un tram de la Via Augusta al Perelló. p.177- 178

El Perelló cruïlla de camins

-Camí de la Via Augusta

El poble de El Perelló, anomenat en la documentació medieval Les Fonts del Perelló, fou un nucli creat a finals del Segle XIII amb la intenció de bastir-hi un hostal, la qual cosa indicaria que el camí principal hi passava d'antic (fet particularment evident observant l'estructura urbanística del poble). L'existència de tres fonts amb coberta de mig punt, ens explica clarament el motiu de la seva ubicació, enmig d'un terreny molt sec, alhora que fa més probable l'existència d'un nucli habitat abans de la Carta de Població (18-XI-1294)

Després de la conquesta cristiana, és quan es comença a parlar del poblat que s'anomena les Fonts de Perelló (Les Fonts del Perelló), a finals del segle XIII.

La caiguda de la fortalesa de la Suda de la Turtuxa sarraïna, el 31 de desembre de 1148, va deixar les terres de la Taifa de Tortosa en mans dels cristians conqueridors liderats pel comte de Barcelona Ramon Berenguer IV. El territori va ser repartit entre els nobles i hosts que havien ajudat a la conquesta. Segons la carta de poblament que el comte va atorgar a la ciutat conquerida el 1149, s'assignava a la ciutat tortosina un ampli territori que anava des del Coll de Balaguer (el Sub Saltu romà) fins a Uldecona i des de Roca Fulletera, (Ebre amunt entre Benifallet i Miravet), fins al mar. Dintre d'aquest territori es troben els actuals termes de El Perelló i els municipis segregats del nucli antic, l'Ametlla de Mar i l'Ampolla.

A finals del segle XIII, el rei Jaume II va encarregar a l'alcalde de Tortosa, Bernat de Llabià, la població del lloc de la Font de Perelló. A la mateixa data (18 de novembre de 1294), el monarca va designar Ramon de Banyeras, alcalde vitalici del nou lloc; a més, li atorgava llicència per construir i explotar amb caràcter d'exclusiva i a cens del rei un forn al lloc i li ordenava de crear una població. Aquest personatge, el 16 de desembre de 1294, per manament reial va atorgar franquícies a un grup de 84 pobladors perquè habitessin lliurement el lloc anomenat la Font de Perelló i la pobla de Fonts de Perelló. Els nous pobladors s'havien de regir segons la norma dels Costums de Tortosa. El terme del poble del Perelló anava des del coll de Balaguer fins al torrent de la Fullola i des del terme de Tivissa a la mar.

Al cap de pocs anys, la reina Blanca d'Anjou, esposa de Jaume II, segons alguns autors preveient la seva fi quan anava a infantar el seu novè fill, va atorgar en el seu testament, on remarcava els perills que corrien les dones abans, durant i després del part, una deixa per fundar en aquest punt un hospital. El testament fou redactat a València el 18 d'agost de l'any 1308, la deixa disposava la quantitat de 2.500 lliures de Barcelona per a la fundació d'un hospital a les Fonts del Perelló per a l'assistència a pobres, transeünts, pelegrins i malalts [1]

Blanca d'Anjou va morir a Barcelona el 1310 després de donar a llum a la seva filla Violant en el seu desè part, i va ser Jaume II, en tant que un dels marmessors designats per la reina, qui va donar compliment al projecte de l'hospital, mobilitzant els recursos econòmics i humans necessaris per a la seva construcció i dotació a partir sobretot de l'any 1312. En un primer moment, l'any 1313, Jaume II va provar de vincular la gestió de l'hospital al monestir de Santes Creus on estava enterrada la seva muller però hi va tenir dificultats i es van tenir que fer dos noves ordinacions. Al final l'hospital quedà a càrrec de l'Orde dels Hospitalers de Sant Jaume d'Altopascio d'origen italià. (Lucca, Toscana, Itàlia) [1]

[1] Marí i Brull Gerard. La memòria de Blanca d'Anjou i Jaume II en la lluita pel control de l'Hospital de la Font del Perelló (1308-1443)

La reina Blanca va ser una gran negociadora que acompanyava al rei en les seves campanyes i era afeccionada al patrocini arquitectònic, just quan l'art gòtic començava a introduir-se a la Mediterrània. Bona part de les seves rendes s'assignaven a Tortosa, on la reina passava llargues temporades. El monestir de Santes Creus va ser un altre dels llocs preferits dels monarques i per això l'abadia va disposar, de bon principi, del seu patrocini i mecenatge. Els reis no hi van arribar a residir mai oficialment, però sí que la visitaven sovint i es el lloc on foren enterrats. La reina lloava l'entorn natural i la calma de l'abadia cistercenca i fruïa de la companyia dels monjos, amb qui li agradava de compartir els àpats. Aquest tarannà afable i proper no es limitava a l'àmbit monàstic. A desgrat del seu marit, Blanca creuava els murs de Santes Creus d'amagat per visitar els malalts i atendre els pobres, segons recull una llegenda de l'abadia. Es en aquest moment històric d'estreta relació entre els reis de la Corona d'Aragó i el Monestir de Santes Creus què tenia concedit dret d'herbatge per als seus ramats a les pastures d'hivernada de la zona costanera de l'actual Ametlla de Mar, quan hem de cercar l'origen del Barranc actualment en custòdia i que encara consta com a lligallo en algunes de les fitxes del cadastre consultades.

Orígens del nom Fonts de Perelló:

- Ja l'any 1342 tenim documentades les tres fonts històriques del Perelló: la Cuitora, la Panavera i l'Abeurador. De les tres, la primera ens apareix com a principal, destacant entre les altres dues.
- El mateix nom medieval del poble, la Font del Perelló, fa referència a una única font. Amb aquest caràcter d'única o almenys de principal la trobem en un document de data molt propera a la Carta de Poblament: el 22 de desembre de 1294 (Arxiu de la Corona d'Aragó A.C.A, Cancelleria, registre 262, foli 196v.) Jaume II mana al batlle de Tortosa que vagi personalment al Perelló i hi faci construir una torre «*juxta fontem predictam*» «*a prop de la ja dita font*», com si només n'hi hagués una.
- Encara en un document datat el 7 de maig de 1317 (A.C.A, Cancelleria, registre 215, foli 172v-173r) apareix citada una única font, en delimitar un pati situat a dintre del Perelló, el qual toca «*cum via publica per quan itur de hospicio Raimundi Ricardi versus fontem popule supradicte*», «amb la via pública per al qual es va de la casa de Ramon Ricard cap a la font de sobredita pobla».[1]

- Camí de Tortosa

Apart del traçat de la Via Augusta, l'altra via medieval documentada es l'antic camí que, sortint de Tortosa pel Lligallo Major, a l'est de la ciutat, es dirigeix a Tarragona i Barcelona, passant pel Perelló. Aquesta via de comunicació havia estat el pas dels caminants i, sobretot, dels exèrcits, i és el camí que prenen les tropes de Felip IV durant la Guerra dels Segadors. L'element més important situat en el tram de camí entre Tortosa i el Perelló és el Coll del Alba, amb la seva ermita dedicada a Santa Maria. Seguint l'antic camí, en direcció al Perelló, en la confluència amb el camí del Ranxero, es troba la Caseta dels Guardes, al terme municipal de Tortosa quasi tocant al terme municipal de l'Aldea, i uns metres més endavant, l'Hostal de Don Ramon. Després de creuar el barranc de la Font de la Gràcia es troba el camí de la Fullola. Abans de creuar el barranc de Camarles trobem, també al terme de Tortosa, l'Hostalet de la Mosca. Entre els termes del Perelló i l'Ampolla, al barranc de Tita, el Pont Trencat, i s'entra al Perelló pel Coll de les Forques.

Al llarg dels segles XIV-XVI hi ha constància de diversos litigis entre els termes de Tortosa, Tivisa i de Perelló, per qüestions de límits, de dret de pastures, etc. Son els segles on s'aferma la ramaderia transhumant, els lligallos i camins de tràfec de comerç de llana a la zona. Al segle XVI va ser objecte de continus atacs per part de pirates barbarescos.

[1] Marí i Brull Gerard . La memòria de Blanca d' Anjou i Jaume II en la lluita pel control de l'Hospital de la Font del Perelló (1308-1443)

2 El desert d'Alfama

Hospitals medievals a la zona del desert d'Alfama

Per entendre l'interès i la determinació dels monarques de la Corona Catalana Aragonesa en la repoblació i assistència de la zona que ens ocupa, cal situar Les Fonts del Perelló en el "Desert d'Alfama" als peus del Sub Salu de la Via Augusta, és a dir del temut Coll de Balagué.

Així els següents fets històrics es van produir amb la intenció de donar seguretat a una zona despoblada i temuda

- La Creació de l'Orde de Sant Jordi d'Alfama (S. XIII)
- La construcció de la Fortalesa –Hospital de Sant Jordi d'Alfama (S XIII)
- La Fundació del poble de Les Fonts del Perelló (S XIII)
- La construcció de l'Hospital a les Fonts del Perelló per la reina Blanca d'Anjou (iniciis S XIV)
- La construcció de l'Hospital a l'Hospitalet de l'Infant (Mitjans S XIV)

El "Desert d'Aifama" és l'apel·latiu emprat per designar una petita plana costanera situada al nord-est de Tortosa, compresa entre l'actual poble de l'Ampolla i el coll de Balaguer molt a prop dels espais en custòdia que ens ocupen. Durant bona part de l'edat mitjana l'àrea estigué quasi completament despoblada, circumstància afavorida pel seu aspecte desèrtic a causa de l'erosió marítima i dels vents que malmetien la vegetació i, sobretot, a les incursions sarraïnes, que trobaven en aquest territori escarpat un refugi segur. D'aquesta manera, els viatgers i pelegrins que el travessaven estaven exposats als seus atacs, alhora que tampoc no hi havia cap lloc on aixoplugar-se en cas de malaltia o d'inclemència meteorològica. Davant d'aquestes circumstàncies, el rei Pere II cospà la necessitat de poblar la zona. Amb aquesta finalitat, el 24 de setembre de 1201 naixia l'únic orde militar de cavalleria d'origen estrictament català: l'orde de Sant Jordi d'Alfama. El monarca l'instituí, i concedí al cavaller i diaca Joan d'Almenara, al seu company i sotsdiaca Martí Vidal, i a la resta de germans en religió, l'esmentat desert d'Alfama (dins dels límits del bisbat de Tortosa), on s'hauria de bastir una fortalesa.^[1] Ràpidament, s'hi van adherir més cavallers i senyors catalans, els quals escolliren com a gran mestre el citat Joan d'Almenara.^[2] Els objectius bàsics de l'orde eren l'oració, l'hospitalitat i la defensa davant de l'amenaça sarraïna. Es regien per la regla de sant Agustí, amb una pràctica de vida semblant a la dels frares hospitalers de Sant Joan de Jerusalem.^[3] A fi de garantir l'èxit de la seva doble funció hospitalària -militar es va construir un edifici en una petita península propera a l'actual poble ^[1]

Així, doncs, tot i les iniciatives pobladores endegades des de la fi del s. XII i la creació de l'orde de Sant Jordi d'Alfama, l'entorn geogràfic del coll de Balaguer continuà sent una zona perillosa, difícil de travessar i sobretot deshabitada. Dins la mateixa línia per solucionar aquesta situació, es van construir dos hospitals, emplaçats en els actuals pobles del Perelló i Hospitalet de l'Infant, al principi i mitjan del S XIV respectivament. Encara que tampoc no es va eradicar el problema de manera definitiva, sí que van contribuir a garantir una major tranquil·litat en la regió, alhora que es va poder oferir als pelegrins, pobres i vianants dos nous llocs on aixoplugar 'abans i després de creuar el "temut" coll de Balaguer. ^[2]

[1] Conejo Da Pena Antoni. Assistència hospitalària i defensa del territori al Baix Ebre: la fortalesa-hospital de Sant Jordi d'Alfama i l'hospital del Perelló Universitat de Barcelona .

[2] Recerca 8 (2004) pàg. 251-273 ACHT

3. Lloc de pastura d'hivernada

Els camins de transhumància a Catalunya a l'Edat Mitjana. *Context general*

A Catalunya a finals del S.XI i primera meitat del S XII, es van anar produint un seguit de victòries cristianes sobre terres abans sarraïnes que van assegurar el control del país i van anar afavorint el mètode ramader transhumant, molt generalitzat d'altra banda en tota la regió mediterrània per raons climatològiques on les oscil·lacions tèrmiques i pluviomètriques anuals, feia obligatòria la recerca de pastures de qualitat quan els camps de cotes baixes s'agostaven pels rigors estiuencs envers els verds prats de les terres altes, i el retorn en sentit invers quan les neus i els freds hivernals obligaven a pastors i raberes a arrecerar-se a les terres baixes del sud on trobaven herba bona per a passar els mesos més durs. Aquesta mobilitat afectava especialment al bestiar oví. [1]

La necessitat de creuar Catalunya des de les terres baixes de les recentment conquerides Lleida i Tortosa, fins el Pirineu al Nord i els Ports al sud, on hi havia pastures d'estiu, va obligar a delimitar una xarxa de camins per a ramats aprofitant antics passos o obrint-ne de nous, de manera que no destorbessin els camps de conreu dels pagesos i a la vegada fossin rics en herba i aigua per assegurar el benestar durant el viatge de pastors i raberes. Això es va regular mitjançant una sèrie de prerrogatives reials.

Molts d'aquests camins es van bastir seguint l'antiga xarxa secundària de vies romanes que havien caigut en desús "els anomenats camins morts" i que foren aprofitats de nou com a camins de transhumància [2].

A les zones muntanyenques aquests camins anaven molt sovint per les carenes seguint costums ancestrals, ja que aquests vials tenien una sèrie d'avantatges sobre els que circulaven per les valls a saber; eren considerats segurs ja que l'alçada sobre la qual circulaven els donava bona visibilitat davant possibles perills, els permetia fer via ràpida en superar els barrancs en capçalera i evitar les pujades i baixades obligades de camins de vessant, no entraven en conflicte amb zones conreades situades a les valls i solien resseguir l'indar entre delimitacions senyorials o partions de terme en una mena de terra de ningú fora de conflictes de pas.

Vilà Valentí en el seu llibre *El món rural a Catalunya* (1973), va donar a conèixer tota una intricada xarxa de camins que comunicaven les grans regions de pastures d'hivern amb les d'estiu evidenciant que s'agrupaven en tres grans sectors: l'oriental, l'occidental i el meridional. Els tres sectors tenien vies paral·leles de nord a sud i es comunicaven mitjançant carrerades horitzontals, formant una mena de quadrícula que enllaçava tot el territori.

D'altres autors ens comparen la disposició d'aquests eixos ramaders amb una estructura assimilable a un arbre gegantí amb arrels afermades als diversos prats muntanyencs d'estiu que s'ajuntarien formant grans troncs viaris centrals de desplaçament, i que es ramificarien en branques menors fins arribar als diferents llocs d'hivernada. [3]

[1] López Monné; R. Senderisme; camina i senyala. Arola Editors, 1999, p. 77- 78

[2] Vilà Valentí, J *El món rural a Catalunya* Curial 1973 p. 92

[3] Farnós A. et al. *Camins ramaders del camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre* (2010) P.45

Context local:

En quan al moment històric que ens ocupa, cal ressaltar que a Catalunya en absència d'una organització ramadera potent com la Mesta Castellana, els capdavaners en la pràctica i organització de la transhumància al Principat foren els monjos del Cister, representats pels centres monàstics de Poblet i Santes Creus [1] i també a les nostres terres de cruïlla, pels monjos del Convent de Benifassà, depenent del de Poblet i que va ser bastit en origen sobre les runes del Castell de Beni-Hassan, situat a 817 m. d'altitud.

Aquesta fortalesa construïda probablement durant el període dels regnes de taifes (1050-1100) fou conquerida per primer cop el 1195 pel rei d'Aragó Alfons II el Cast, el qual la va cedir al Capítol de la Catedral de Tortosa. Els musulmans però el van reconquerir al cap de pocs anys fins que passà definitivament a mans cristianes el 1208 gràcies a Pere II el Catòlic, que va cedir els terrenys a fra Vidal, abat de Poblet, i al noble català Guillem de Cervera, segons consta en document de novembre del 1208.

Quan el 1229 Guillem de Cervera va prendre l'hàbit del Císter, va fer donació de les terres de la Tinença al Monestir de Poblet. Un cop el Capítol de la Catedral de Tortosa va tenir coneixement d'aquest fet, va reclamar els seus drets, donant lloc a un plet que es resolrà el 1232. El resultat d'aquest plet concedeix la potestat sobre les esglésies que es construeixin a la comarca al Capítol i deixa la jurisdicció del territori al Monestir de Poblet. Serà un any després, el 1233, quan el rei Jaume I el Conqueridor, ordeni construir un monestir dedicat a la Verge Maria a la vora de l'antic castell musulmà de Beni Hassan. L'abat de Benifassà conformarà el senyoriu més important de tot el terme de Morella creant-se així, un dels monestirs més antics, i el primer cistercenc, del Regne de València. La fundació d'aquest cenobi respon a la política de conquesta de la corona i no únicament a la religiositat. Els monestirs eren en aquell temps autèntics centres posseïdors i difusors del saber i entre aquests destaquem el coneixement de les tècniques d'explotació agrícola i ramadera que varen aplicar i difondre entre els habitants del seu feu en terres del Maestrat, dels Ports i pastures costaneres de les actuals Terres de l'Ebre.

El reial monestir de Santa Maria de Benifassà durant els seus sis segles d'existència, 1233/1835, per donacions, canvis, compravendes, privilegis, treball i préstecs va anar formant-se un patrimoni moble i immoble. De la liquidació d'aquest últim se n'encarregaren les successives lleis desamortitzadores del XIX, i, per tant, va quedar documentada. Jaume I el 1233 va donar el castell i terme de Benifassà, posteriorment anomenat la Tinença, a fra Vidal, abat de Poblet, i a Guillem de Cervera per tal que hi fundessin un monestir. Al regne de València, fora de les terres de la Tinença, el monestir posseïa: al "*terme de Vilafamés en la Vall dita Alba una heretat o granja ab cases, vinya, horts i ferreginals*" i al terme de Morella, per comprar al monestir de Rueda el 1307, el mas de fra Ximeno.

[1] López Monné; R. Senderisme; camina i senyala. Arola Editors, 1999, p. 79

El mas, anys més tard, per necessitats econòmiques, es donava en emfiteusi i la granja, el 1262, s'intercanvià per 70 mas mudines (35 lliures) anuals sobre les rendes de Benifallet. Al Maestrat de Montesa tingué franquícia d'herbes per als seus ramats des de 1244 fins la sentència de 1792, que els va obligar a sortir dels termes de Vinaròs, **Sant Jordi (d'Alfama)** i Traiguera, on passaven els hiverns, i dirigir-se cap a les pastures d'estiu de l'interior, on se'ls moriren aquell hivern 1.400 caps, la majoria cries. Circumstància que coincideix amb un canvi d'orientació econòmica. El 1268 es posa fi al plet que se seguia amb la religió de Sant Joan de Jerusalem per la possessió de Rossell. Els hospitalers donen el domini directe de la granja Xalamera —anteriorment també coneguda amb el nom de Palomera—, terme de Benifallet, i Benifassà renuncia al lloc de Rossell. Per l'esmentat domini es cobrava una pensió anual de 60 mas mudines, és a dir, aproximadament 30 lliures escuts. Entre 1280 i 1284, per la gran necessitat que el monestir té de garrofes i oli, diu el manuscrit, es compra el domini útil de la Xalamera per 1.440 mas mudines [1]

Així veiem com el Monestir de Benifassà va anar adquirint finques i drets de herbes durant els primers anys de la seva fundació a diferents llocs de les actuals Terres de l'Ebre, en especial a la zona de la Carrova i de l'Aldea, molt a prop de la situació de la barca de pas sobre el riu Ebre, documentada al segle XIV, propietat de la municipalitat de Tortosa que n'arrendava l'explotació, percebia els ingressos derivats del seu ús i es feia càrrec del manteniment.

<http://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0003670.xml>

Fallida del poder econòmic monacal

Però fou precisament a inicis del S XIV, quan el poder econòmic dels monestirs cistercencs va minvar sensiblement, els grans propietaris de ramats de muntanya i de les comunitats de les valls pirinenques, van rellevar els monjos en les tasques de foment de la ramaderia ovina i van mantenir vigent el model econòmic transhumant. [2]

El fenomen de la transhumància a l'edat mitjana a les terres de cruïlla

El desplaçament estacional de ramats per completar el cicle anual ha estat però quelcom més que una simple activitat ramadera essent durant l'edat mitjana un fenomen global capaç de modificar estructures i modelar nous paràmetres econòmics. Es aquesta perspectiva d'estudi la que ens ha fet escollir entre tota la bibliografia consultada els Quaderns de la transhumància, exhaustiva recopilació de documentació del *Ministerio de Agricultura Alimentación y Medio Ambiente*, on no es parla només de les rutes transhumants de manera descriptiva sinó dintre d'un context global; social, històric, jurídic...que ens permet visualitzar a partir del desenvolupament d'un ofici una radiografia sencera de tota una societat i intuir el món on van viure els càtars nouvinguts.

[1] Comas Cifre C. et al. Exclaustració i desamortització de Benifassà. Actes del segon curs-simposi sobre el monaquisme cistercenc. Santes Creus 2008 p.153

[2] López Monné; R. Senderisme; camina i senyala. Arola Editors, 1999, p. 79

En concret en el n 14 dels quaderns Gúdar- Maestrazgo s'analitza l'evolució de l'activitat transhumant en un ampli quadrant territorial que engloba les serres de Terol de Gúdar i el litoral mediterrani des del delta de l'Ebre fins a les hortes del Túria, i el seu desenvolupament en les regions muntanyenques de Gúdar-Maestrat. El punt cronològic de partida és el segle XII, per considerar que allà cal buscar l'origen de les estructures pecuàries de les quals encara podem intuir o conèixer vagament manifestacions o estructures en l'actualitat.

Després de la conquesta, l'ocupació de les regions muntanyenques de Gúdar-Maestrazgo i l'organització dels diferents dominis va resultar complexa. D'una banda, l'establiment d'una línia defensiva i ofensiva a l'**Extremadura aragonesa** [1] havia portat amb si la proliferació de les concessions a diverses ordres militars.

Així, tot el flanc nord de les serres va quedar sota control dels senyorius establerts per les ordres militars; l'orde del Temple va establir els encàrrecs de Cantavieja (Cantavella, La Canyada de Benatanduz, la Cuba, La Iglesuela del Cid, Mirambell, Tronchón i Villarluengo) i Castellote (Abenfigo, Aiguaviva, Bordó, Castellote, Les Coves de Cañart, Dues Torres de Mercader, la Ginebrosa, Ladruñán, Boig de Bordó, Mes de les Mates, Parras de Castellote, Santolea i Seno); per la seva banda, l'ordre de Sant Joan de Jerusalem va fundar l'encomanda d'Aliaga (Aliaga, Fortanete, Pitarque i Villarroja de les Pinedes), depenent de la Castellania d'Amposta (després de la dissolució del Temple a principis del segle XIV, les possessions i jurisdicció de les comandes de Castellote i Cantavella passen als santjoanistes, que dominen, així, tot el territori avui conegut com a Maestrat). D'altra banda, la creació i repoblació de la vila de Terol cap a 1177 i la seva clara definició com *concejo de realengo*, va suposar un fre a l'expansió d'aquestes ordres i un enfortiment de l'amenaçada presència real en les regions muntanyenques meridionals d'Aragó; així, algunes de les millors zones de pastura van quedar sota control de la Comunitat de Terol: Mosqueruela obre la serra cap a Llevant, enllaçant cap al W amb Valdelinares, Allepuz i Gúdar ..[1]

Així doncs, des de finals del segle XII i durant tot el XIII, i des de les Terres de l'Ebre, límit nord Coll de Balaguer, fins el Túria, els cristians van configurar un esquema poblacional, van fundar pobles i viles, van aplicar furs, van enriquir les seves ordenacions jurídiques i van aconseguir assentar pobladors de les més diverses procedències .

El món cristià medieval anava a potenciar fins a l'increïble l'activitat ramadera en règim comunal, especialment ovina, i van ser els productes d'aquesta els que aviat possibilitarien la florida comercial; pot dir-se que el desenvolupament ramader va facilitar una autèntica acceleració de l'economia medieval. Al llarg dels segles XIII i XIV les franquícies que gaudia la ramaderia en terres senyorials i reials van fer créixer la cabana. La pressió fiscal era baixa i els privilegis, negociats i adquirits progressivament, afavorien alhora la preeminència ramadera, el creixement econòmic i la major influència política d'un grup de ramaders hisendats sobre la gran majoria de la població de dedicació mixta (pagesos -pastors).

[1] ARGUDO PÉRIZ, J. L. Evolución histórica y del marco jurídico de la ganadería trashumante en la sierra de Gúdar. ICONA, 1993
Registros relacionados: En: Cuadernos de la trashumancia, n.º 14, Farnos, A et al. P. 7-8.

La Comunitat de Llogarets de Terol va mantenir fins a finals del segle XVI les disposicions locals primitives, nascudes de les condicions especials de la seva repoblació. Al sud de l'Ebre - l'anomenada «Extremadura» aragonesa- concorrien dues circumstàncies desfavorables: amplis territoris deshabitats i falta de pobladors. Per això, la política repobladora real en aquests territoris es va articular a través de l'atorgament de furs més extensos i reconeixement de majors llibertats als pobladors...però la seva evolució difereix de la de la resta dels *concejos* ja que passarà al poc temps a formar part dels dominis del Temple [1]

Si hi ha un segle que pot considerar-se com a conformador de l'estructura pecuària transhumant aquest és, sense cap dubte, el segle XIV. Durant el primer terç de la XIV es detecta, per part de la Comunitat de Llogarets de Terol i dels senyorius de la Serra, una activitat notable que podria definir-se com «presa de contacte» per a l'establiment de les diferents relacions pecuàries interterritorials, així com la consolidació d'una precària fiscalitat.

És ara quan els ordes militars establerts al territori de les actuals Terres de l'Ebre als quals els reis van fer donació del territori ebrenc repartit a grans trets de la següent manera: Templers: comarques del Baix Ebre, Terra Alta i Ribera d'Ebre i Hospitalers comarca del Montsià), per treure profit de la transhumància, establiren alguns dels seus dominis de manera que tinguessin una zona d'agostada i una d'hivernada. Així l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, senyors feudals d'Alcanar llavors encara unit a Uldecona, es va adjudicar la comanda d'Aliaga (on els ramats pasturaven a l'estiu) i les d'Amposta i Uldecona (per a les pastures d'hivern). [2] A la resta de dominis de la Serra, també busquen i estableixen acords de reciprocitat de pastures; Cantavella, Cervera (1288), Tortosa (1294) i Morella (concedit per Jaume II en 1299). Els documents reals també ens parlen de concessions als ramaders de Terol i la seva Comunitat en els herbatges de Tortosa en 1331. [1]

Resumint, la conquesta del Regne de València per Jaume I va possibilitar que els bestiaris del regne d'Aragó assentats al Sistema Ibèric oriental de Terol, poguessin aprofitar les riques pastures del litoral valencià. D'altra banda, les àrees d'hivernada i d'agostada no eren gaire lluny: Gúdar i Maestrat (lloc d'agostada) i les àrees d'hivernada de Tortosa (entre les quals les de l'Ametlla de Mar i El Perelló) i la costa de l'actual País Valencià; les àrees d'agostada del Pirineu i les d'hivernada de la vall de l'Ebre a Aragó les distàncies de la qual superaven els 100 km, arribant fins als 200 com a màxim. En el cas de Catalunya hi havia fluxos ramaders des del Pirineu fins a les terres baixes catalanes i cap a l'espai costaner del Tarragonès (inclosa l'àrea d'estudi actual) i el Baix Penedès. També el delta de l'Ebre era un espai d'hivernada. [2]

[1] ARGUDO PÉRIZ, J. L. Evolución histórica y del marco jurídico de la ganadería trashumante en la sierra de Gúdar. ICONA, 1993
Registros relacionados: En: Cuadernos de la trashumancia, n.º 14, Farnos, A et al. P. 7-8.

[2] VILLALVILLA ASEÑO Hilario Ecologistes en Acció . Noms i amples de les vies pecuàries 1/06/2016 [Vies pecuàries](#)

A partir del segle XIV un producte pecuari, la llana, es converteix en la font d'ingressos més important de la zona, establint enllaços comercials i les bases d'una apreciable tradició tèxtil, el que indica l'encert i funcionament de la tan perseguida estructura transhumant. En aquest segle s'inicien els passos que convergiran ja en el Segle XV en les relacions establertes amb Itàlia en el marc de la Corona d'Aragó, que determinaran l'expansió del comerç de la llana. Seran les companyies de mercaders florentins i toscans les que monopolitzaran el comerç llaner de la zona, a través, principalment de la ciutat medieval de Tortosa amb el seu pont de peatge sobre l'Ebre i el seu port marítim -fluvial.

Durant segles l'estructura transhumant tradicional i la ramaderia com a sector predominant i dinamitzador de l'economia així com els noms, amplades i llargades de les vies pecuàries, força diferents que a la Corona de Castellà, es mantenen gairebé inalterables en els territoris de l'antiga Corona d'Aragó.

Aquesta riquesa de denominacions que posseïen les vies pecuàries, gairebé desapareix al segle XVIII, en implantar-se el patró castellà als regnes de la Corona d'Aragó i a territoris pertanyents a la Corona de Castella, cas de Múrcia, que tenien denominacions pròpies. Aquest fet va succeir després de la Guerra de Successió espanyola, l'abolició dels Furs d'Aragó i la implementació dels Decrets de Nova Planta per la dinastia borbònica, que va acabar amb el model de monarquia federal establert des de la unificació de les Corones de Castella i de Aragó. També s'implantarà la mètrica castellana, bona part de la legislació pecuària (1710) i a partir de la meitat del segle XIX el model organitzatiu pecuari castellà als països orientals de l'Estat, encara que no va arribar a anul·lar ni controlar les associacions ramaderes d'aquests països. ^[1]

La ramaderia i les vies pecuàries, com a eina d'una transhumància, que va ser un dels trets més importants del desenvolupament de les societats medievals com hem vist fins ara, va entrar en decadència a mitjan segle XVIII amb l'arribada de la Il·lustració i de Carles III, a causa sobretot de la nova política econòmica de Campomanes, que va donar prioritat per sobre de la ramaderia a l'agricultura, justificant els canvis per la necessitat de disposar d'aliment abundant davant de l'espectacular i constant creixement demogràfic que s'estava produint. ^[2] A la zona que ens ocupa, la necessitat de disposar de més àrees de conreu va fer que s'haguessin de rompre noves terres i anar més lluny dels nuclis poblats, la qual cosa va fer aparèixer construccions d'estada temporal al camp: masos, masets i construccions de pedra seca. El paisatge es transformà profundament per la mà de l'ésser humà: s'aterrassaren les muntanyes i s'aprofità qualsevol retall de terra. Les terres que ja no servien eren sovint comunals, i es feien servir per carbonejar, recollir mel o altres activitats. ^[2] Més tard, al segle XIX amb les desamortitzacions es perden moltes terres i prats que estaven en regim comunal i les terres comencen a fragmentar-se i a passar a mans de propietaris particulars que les dediquen principalment a usos agrícoles. Les carrerades i lligallos com a tal, entren en desús. Amb l'auge industrial i la migració de part de la població rural a les grans ciutats s'accelerará el procés.

[1] VILLALVILLA ASENJO Hilario Ecologistes en Acció. Noms i amples de les vies pecuàries 1/06/2016 [Vies pecuàries](#)

[2] [Catàleg del paisatge de les Terres de l'Ebre](#)

Els lligallos al terme de l' Ametlla de Mar. Que ens queda dels lligallos en l'actualitat

Hem pogut conèixer quelcom dels lligallos de l'Ametlla de Mar a partir de la informació del POUM del municipi publicat en 2017 . Així en el punt 2.2.5 de la [Memòria de l'ordenació del Pla d'ordenació urbanística municipal \(POUM\) de l'Ametlla de Mar de març de 2017](#) es parla dels lligallos municipals en aquests termes:

2.2.5 Camins ramaders

La denominació de les vies pecuàries a nivell estatal la determina la llei 5/1993, de 23 de març, de vies pecuàries, classificant-se segons les seves amplades en “cañadas” (de 35,5 a 75 metres), “cordels” (de 20 a 37,5 metres) i “veredas” (menys de 20 metres). No existeix una traducció terminològica exacta d'aquests termes al català, que presenten variacions territorials. Tant la Direcció General del Medi Natural (ens responsable de la gestió i classificació de les vies pecuàries a Catalunya), com la pròpia Ordre Ministerial de 31 de gener de 1958 , adopten una classificació de camins ramaders específica, amb les següents vies dins del terme municipal de l'Ametlla de Mar:

- “Vereda” de Puig Moltó
- “Vereda” Malena de Mar.
- “Cordel” Manra.
- “Vereda” Nadell.
- “Cordel” Torrent del Pi.
- “Cordel” Teuleries.
- “Vereda” Vinyasses.
- “Cordel” Bassa Nova.

Consultant la classificació de camins ramaders del municipi veí del Perelló s'ha comprovat que la “Vereda Nadell, que transcorre parcialment pel límit entre aquest municipi i l'Ametlla de Mar, s'ha classificat amb una nomenclatura diferent. Així, malgrat que el traçat és el mateix, a la classificació del Perelló apareix com a “Cordel” de Baldiràs o Las Planas, fet que si no es coneix pot ocasionar confusions en el moment de consultar la informació. Els camins ramaders estan considerats per la Llei 3/1995, de 23 de març, de Vies Pecuàries, com a béns de domini públic de les Comunitat Autònomes i, en conseqüència, inalienables, imprescriptibles i inembargables. Cal tenir en compte la seva distribució i recorregut dins del terme municipal a l'hora de catalogar en aquests espais els usos del sòl permesos, tot considerant el seu caràcter demanial i reconeixent i emfatitzant el seu valor històric i etnològic. ^[1]

[1] [Memòria de l'ordenació del Pla d'ordenació urbanística municipal \(POUM\) de l'Ametlla de Mar març de 2017](http://ametllamar.cat/ajuntament/backoffice/seccions/urbanisme/Poum/01%20Planols/Informaci%C3%B3/L.8.%20Servituds.pdf)
<http://ametllamar.cat/ajuntament/backoffice/seccions/urbanisme/Poum/01%20Planols/Informaci%C3%B3/L.8.%20Servituds.pdf>

Veiem així com en aquest espai costaner, no hi ha cap via pecuària d' amplada superior a 37,5 m que seria una "cañada" o Lligallo Major, ja que aquestes eren vies de transhumància de llarg recorregut que circulaven per cotes altes de muntanya, per llocs de divisòria d'aigües que solien ser també divisòries territorials. Amb aquests traçats, les rutes de transhumància evitaven conflictes entre territoris en circular per llocs limítrofs i evitaven la invasió de terrenys conreats en zones baixes, mentre disposaven d'herba per pasturar i avançar alhora, i de bona visibilitat per detectar a temps possibles perills. En canvi en aquesta àrea, emprada com a pastura d'hivernada, els camins ramaders tenen la categoria de "Cordeles", de menys de 37,5 m d'amplada (alguns d'ells comunicarien amb el Lligallo Major) i "Veredes" més estretes (menys de 20m), que enllaçarien entre elles i amb els *cordeles* facilitant els desplaçaments dels ramats en distàncies curtes.

Hem resseguit el traçat dels lligallos de l'Ametlla de Mar comparant el plànol informatiu de l' esmentat POUM (punt 1.8 Servituds) amb el mapa topogràfic [1:5.000 del ICGC](#) , constatant com la xarxa pecuària formava una mena de quadricula sobre el terreny abastant tot el terme municipal, de la muntanya al mar i transversalment continuant per territoris veïns, de vegades amb canvi de nom inclòs, com ens indica el redactat del POUM. També hem visualitzat els usos actuals d'alguns trams dels antics traçats i hem cercat l'origen dels seus noms relacionat amb topònims propers o amb paraules relacionades amb el món dels pastors.

Lligallos de menys de 20 m d'amplada (veredes)

- *Lligallo de Puig Moltó*

Anava des de Puig Moltó al mar (punta de l'Àliga) segons alguna cartografia. En d'altres però, s'anomena així només al primer tram del lligallo que després se superposa amb el recorregut del lligallo de Bassa Malena al mar, més transversal. El tram primer coincideix amb l'actual Camí de Puig Moltó i després sembla que seguia pel Barranc de Les Guàrdies que té la major part de la seva llera catalogada en el cadastre com a ús ramader .

- *Lligallo de Bassa Malena al Mar.*

Segons alguna cartografia des del mar, a l'alçada de costa de Punta de l'Àliga, fins a l'encreuament amb el camí dels Racons on es comença a anomenar lligallo de Puig Moltó. Un cop superada aquesta bifurcació, el lligallo de Bassa Malena, segons un mapa del 1917, acaba en un punt determinat a la partida de Santes Creus. No hi ha referències actuals a la Bassa Malena, apuntem com a hipòtesi que estaria situada en aquest lloc. En d'altres mapes posteriors al 1917 aquest lligallo continua per l'actual camí de les Guàrdies i sembla travessar el Barranc de Santes Creus al seu inici com a tal a l'alçada probable de la Bassa dels Trossos, on es podia enllaçar amb el lligallo de la Bassa de Nadell o Anadell o N'Adell que baixava paral·lel al marge esquerre del BSC en direcció mar.

- *Lligallo de Manra o de Maura.* Via pecuària catalogada com a cordel, que entra al terme municipal des del veí terme municipal de l'Ampolla i circula en un primer tram paral·lel al feix de comunicacions i al mar un fins creuar el lligallo de Bassa Manela, a partir d'aquest punt s'allunya del feix de comunicacions cap a l'interior, tornant a baixar fins la via del tren trobant-se a l'alçada del barranc de Santes Creus amb el lligallo de Nadell i després de creuar-lo segueix cap a l'interior un tram fins a l'alçada de la rotonda de la N340 després recupera la direcció paral·lel al mar passant per dintre de l'actual població de l'Ametlla fins a trobar-se amb el Cordel de Teuleries a l'alçada de la Punta de Calafat.

- *Lligallo Nadell o lligallo de la bassa de Nadell o Anadell.* Anava des de la partida anomenada Bassa de Nadell o Anadell on es troba la Bassa Anadell E(X) 310790 N(Y) 4528959 en direcció al mar, baixava resseguint el marge esquerre del Barranc de Santes Creus fins a trobar-se, abans de creuar la via del tren amb el lligallo de Manra, de més categoria i amplada catalogat com a *cordel*.

- *El lligallo de Vinyasses.* Comunicava el lligallo Nadell amb el Cordel del Torrent del Pi i tornava al lligallo Nadell en un circuit bastant circular que aplegava tota la partida de les Vinyasses

Lligallos de menys de 37,5 m d'amplada (Cordeles)

- *“Cordel” Torrent del Pi.* Es una de les vies pecuàries que connectaven la muntanya amb el mar, circulava paral·lel al marge esquerre del Barranc del Torrent del Pi . Es comunicava amb el lligallo de Vinyasses i es creuava amb el lligallo de Manra a l'alçada de Cala Mosques

- *“Cordel” de Teuleries.* Baixava des de la bassa de les Teuleries al límit del terme de El Perelló en direcció al mar . S' encreuava amb el lligallo de la Bassa Nova i es trobava en el lligallo de Manra passat el barranc de Calafat.

- *“Cordel” Bassa Nova.* Travessava el terme bastant al nord, des de la Bassa Nova . S'encreuava amb el cordel de Teuleries i es dirigia transversalment cap a Vandellós.

Resseguint a sobre un mapa actual aquest dibuix parcial dels lligallos de l'Ametlla de Mar, veiem que coincidint amb d'altres estudis locals com el dels lligallos d 'Alcanar [1] els lligallos actualment son emprats com a camins rurals (lligallo de Puig Moltó) d'altres o part d'aquests fan de cordó d'unió entre nuclis de població veïns (lligallo de Manra), n'hi ha que íntegrament han esdevingut carreteres i fins i tot algun tram del seu recorregut forma part d'un passeig marítim.

En zones de muntanya els que encara no han estat engolits per la vegetació faciliten el trànsit de la gent amant de la natura convertits en senderes com es el cas del GR 7 traçat a sobre camins ramaders de muntanya als veïns termes de l'Ametlla de Mar.

Topònims:

La majoria dels noms dels lligallos de l'Ametlla de Mar estan relacionats amb l'existència d'una bassa d'abeurada del mateix nom –Bassa de les Teuleries, Bassa Malena (desapareguda), Bassa Nova.. – o d'una partida – Les Vinyasses, La Bassa d'Anadell o d'un topònim geogràfic destacat com Puig Moltó.

Destacar que el lligallo de Manra es troba amb la grafia Maura en diferents cartografies. El nom d'aquesta via pecuària, paral·lela al mar i probablement de llarg recorregut format part del lligallo del mar citat a Alcanar, no està associada a cap topònim com les anteriors. Cercant possibles etimologies al [DCBV](#) es troba la següent citació:

1. MAURA f.

Corralet rodonenc, tancat de feixos de llenya, dins el qual es munyen les ovelles (Alguer).

[1] Gombau Martorell. Lluç. Els lligallos canareus. Camins de transhumància a les Terres de l'Ebre. 2013 Treballs de la SCG, 75, 2013, 255-276

Bibliografia

ARGUDO PÉRIZ, J. L. Evolución histórica y del marco jurídico de la ganadería trashumante en la sierra de Gúdar. ICONA, 1993
Registros relacionados: En: Cuadernos de la trashumancia, n.º 14, Farnos, A et al. P. 7-8.

CASTELLVELL I DIEZ Ventura. Els lligallos de Benifallet al SXVI. RACO (Revistes Catalanes amb Accés Obert)

COMAS CIFRE C. et al. Exclaustració i desamortització de Benifassà. Actes del segon curs-simposi sobre el monaquisme cistercenc. Santes Creus 2008 p.153

CONEJO DA PENA Antoni. Assistència hospitalària i defensa del territori al Baix Ebre: la fortalesa-hospital de Sant Jordi d'Alfama i l'hospital del Perelló Universitat de Barcelona . Recerca 8 (2004) pàg. 251-273 ACHT

FARNOS A. et al. Camins ramaders del camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre (2010) P.45

GOMBAU MARTORELL. Lluc. Els lligallos canareus. Camins de transhumància a les Terres de l'Ebre . 2013
Treballs de la SCG, 75, 2013, 255-276

IZQUIERDO I TUGAS Pere. Un tram de la Via Augusta al Perelló. p.177- 178

LÓPEZ MONNÉ; R. Senderisme; camina i senyala. Arola Editors, 1999, p. 79

MARÍ I BRULL Gerard. La memòria de Blanca d' Anjou i Jaume II en la lluita pel control de l'Hospital de la Font del Perelló (1308-1443)

VILÀ VALENTÍ,J El món rural a Catalunya Curial 1973 p. 92

VILLALVILLA ASENJO Hilario Ecologistes en Acció . Noms i amples de les vies pecuàries 1/06/2016 [Vies pecuàries](#)

Altres fonts

GRAËLLSIA . IRMU 2016 Memòria final del Projecte de Recerca per donar a conèixer la importància de la indústria llanera de la Tortosa del S XIV, la vida dels pastors i ramats de l'època, els camins de transhumància, i la ruta seguida pels darrers Bons Homes a fi de documentar la Ruta dels últims càtars del Sud. (Material inèdit. No publicat)

INVENTARI PATRIMONI ARQUEOLÒGIC I ARQUITECTÒNIC. Neteja i documentació de les fonts, pous i mines a l'entorn del Perelló. Servei d'Arqueologia, 2015 . Material inèdit.

POUM de l'Ajuntament de l'Ametlla de Mar. Punt 2.2.5 Vies pecuàries. 2017

[Memòria de l'ordenació del Pla d'ordenació urbanística municipal \(POUM\) de l'Ametlla de Mar març de 2017](#)

Cartografia

VISSIR 3 ICGC <http://www.icc.cat/vissir3/>

BETAPORTAL ICGC https://betaportal.icgc.cat/visor/client_utfgrid_geo.html

MAPA DE SERVITUDS POUM Ametlla de Mar

<http://ametllamar.cat/ajuntament/backoffice/seccions/urbanisme/Poum/01%20Planols/Informaci%C3%B3/l.8.%20Servituds.pdf>